

TA'LIM JARAYONINI TO'LIQ BOSHQARISH

Ashirboyeva Mehriniso Ikromjon qizi

O'zbekiston Jurnalistika Va Ommaviy Kommunikatsiyalar Universiteti

Amaliy psixologiya yo'nalishi 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20064339>

Annotatsiya (o'zbek tilida). Ushbu tezis ta'lim jarayonini to'liq boshqarishning nazariy-metodologik asoslari va amaliy mexanizmlarini tahlil qiladi. Maqsad o'quv natijalari, resurslar va sifat ko'rsatkichlarini yagona boshqaruv konturida uyg'unlashtirishdir. Metodlar sifatida tizimli yondashuv, jarayonlar xaritalash, indikatorlar dizayni va monitoring tahlili qo'llanadi. Ilmiy yangilik sifatida “maqsad–jarayon–natija” zanjiriga tayangan integrallashgan boshqaruv modeli asoslanadi.

Annotatsiya (rus tilida). Ushbu tezis ta'lim jarayonini to'liq boshqarishning nazariy-metodologik asoslari va amaliy mexanizmlarini tahlil qiladi. Maqsad o'quv natijalari, resurslar va sifat ko'rsatkichlarini yagona boshqaruv konturida uyg'unlashtirishdir. Metodlar sifatida tizimli yondashuv, jarayonlar xaritalash, indikatorlar dizayni va monitoring tahlili qo'llanadi. Ilmiy yangilik sifatida “maqsad–jarayon–natija” zanjiriga tayangan integrallashgan boshqaruv modeli asoslanadi.

Annotatsiya (ingliz tilida). Ushbu tezis ta'lim jarayonini to'liq boshqarishning nazariy-metodologik asoslari va amaliy mexanizmlarini tahlil qiladi. Maqsad o'quv natijalari, resurslar va sifat ko'rsatkichlarini yagona boshqaruv konturida uyg'unlashtirishdir. Metodlar sifatida tizimli yondashuv, jarayonlar xaritalash, indikatorlar dizayni va monitoring tahlili qo'llanadi. Ilmiy yangilik sifatida “maqsad–jarayon–natija” zanjiriga tayangan integrallashgan boshqaruv modeli asoslanadi.

Kalit so'zlar (o'zbek). ta'lim jarayoni boshqaruvi; sifat kafolati; o'quv natijalari; monitoring va baholash; kompetensiya; raqamli analitika; jarayonlar yondashuvi

Kalit so'zlar (rus tilida). ta'lim jarayoni boshqaruvi; sifat kafolati; o'quv natijalari; monitoring va baholash; kompetensiya; raqamli analitika; jarayonlar yondashuvi

Kalit so'zlar (ingliz tilida). ta'lim jarayoni boshqaruvi; sifat kafolati; o'quv natijalari; monitoring va baholash; kompetensiya; raqamli analitika; jarayonlar yondashuvi

Ta'lim jarayonini to'liq boshqarish masalasi zamonaviy pedagogik amaliyotda faqat ma'muriy nazorat yoki o'quv rejasini bajarish bilan cheklanmaydi; u o'quv natijalarini oldindan belgilash, resurslarni maqsadga muvofiq taqsimlash, o'qitish va baholash jarayonlarini bir-biriga moslashtirish hamda yakuniy natijani dalillarga tayangan holda tasdiqlashni qamrab oladigan integrallashgan boshqaruv faoliyatidir. Boshqaruvning “to'liqligi” deganda, bir tomondan, ta'limning barcha tarkibiy qismlari o'rtasida sabab-oqibat aloqalarini ko'ra olish, ikkinchi tomondan esa, ushbu aloqalarni me'yoriy hujjatlar, didaktik yechimlar va ma'lumotlarga asoslangan qayta aloqa mexanizmlari orqali barqaror boshqarish tushuniladi. Shu sababli tezisning asosiy g'oyasi ta'lim tizimini “maqsad–jarayon–natija” mantiqiy zanjiri asosida boshqarishning yagona konturini shakllantirish, bunda sifat kafolati tizimi ichki boshqaruvning markaziy elementi bo'lishi kerakligi haqidagi qarashni asoslashdan iborat.

Nazariy jihatdan, ta'lim jarayonini to'liq boshqarish tizimli yondashuvga tayanadi: ta'lim muassasasi kirish resurslari, ichki jarayonlar va chiqish natijalari bilan tavsiflanadigan ochiq tizim sifatida qaraladi. Tizimli yondashuvning afzalligi shundaki, u qaror qabul qilishni alohida

epizodlar darajasida emas, balki butun jarayonlar arxitekturasi doirasida ko‘rib chiqadi. Bunda “jarayonlar yondashuvi” ta‘limni rejalashtirish, o‘qitish, baholash, metodik ta‘minot, akademik maslahat va talabning individual trajektoriyasi kabi yo‘nalishlarni o‘zaro bog‘langan jarayonlar sifatida xaritalashni talab qiladi. Ushbu xaritalash natijasida boshqaruv nuqtalari aniqlanadi: qaerda standartlar ishlab chiqilishi, qaerda monitoring o‘tkazilishi, qaerda tuzatish choralari joriy etilishi va qaerda natija tasdiqlanishi lozimligi ko‘rinadi. Ta‘limda sifatni boshqarish bo‘yicha xalqaro amaliyotda jarayonlarning takomillashuvi PDCA mantiqida izohlanadi: rejalashtirish, bajarish, tekshirish va ta‘sir ko‘rsatish bosqichlari uzluksiz takrorlanadi [1]. Biroq ta‘limning o‘ziga xosligi shundaki, “tekshirish” faqat yakuniy test emas, balki o‘qish jarayonidagi o‘zgarishlarni aks ettiradigan formatif baholash, kurs darajasidagi o‘quv natijalari va dastur darajasidagi kompetensiyalar uyg‘unligini doimiy kuzatishdir.

Metodologik nuqtai nazardan, to‘liq boshqaruvni joriy etish uchun avvalo ta‘lim natijalarini aniq operatsionlashtirish zarur. Kompetensiya va o‘quv natijasi o‘rtasidagi farqni to‘g‘ri qo‘yish boshqaruvni “o‘lchab bo‘lmaydigan niyatlar”dan “o‘lchanadigan ko‘rsatkichlar”ga ko‘chiradi. Kompetensiyalar ko‘proq integral sifat bo‘lsa, o‘quv natijalari kurs yoki modul yakunida kuzatiladigan bilim, ko‘nikma va munosabatlarning tekshiriladigan ifodasidir. Shu sababli boshqaruv modeli quyidagi izchillikni talab qiladi: dastur kompetensiyalari aniqlanadi, ular o‘quv natijalariga ajratiladi, har bir natija baholash mezonlari va topshiriqlar banki bilan bog‘lanadi, so‘ngra natijalar bo‘yicha ma‘lumotlar yig‘ilib tahlil qilinadi va o‘qitish dizayniga qayta kiritiladi. Bu yondashuv konstruktiv uyg‘unlik tamoyiliga mos keladi: o‘qitish faoliyati, baholash va natijalar bir-birini qo‘llab-quvvatlashi lozim [2]. Agar baholash natijalar bilan uyg‘un bo‘lmasa, boshqaruvning “to‘liqligi” buziladi, chunki tizim noto‘g‘ri signal oladi va noto‘g‘ri qarorlar ishlab chiqadi.

To‘liq boshqaruvning amaliy mexanizmlaridan biri sifatida indikatorlar dizaynini ko‘rsatish mumkin. Indikatorlar ikki turga ajratilganda samaraliroq ishlaydi: jarayon indikatorlari va natija indikatorlari. Jarayon indikatorlari dars mashg‘ulotlarining metodik sifati, topshiriqlarning murakkablik darajasi, akademik halollik xavflari, talabalar ishtiroki, maslahat soatlari qamrovi, elektron platformadagi faollik kabi ko‘rsatkichlarni qamrab oladi; natija indikatorlari esa kurs bo‘yicha o‘zlashtirish profili, kompetensiyalar bo‘yicha yetuklik darajasi, qayta topshirishlar ulushi, portfel baholari, amaliyot natijalari va bitiruvdan keyingi muvaffaqiyat signallari bilan ifodalanadi. Muhimi, indikatorlar sonini ko‘paytirish emas, balki ularning qaror qabul qilishdagi qiymatini oshirishdir: har bir indikator uchun “qaror qabul qilish qoidasi” belgilanishi, ya‘ni indikator o‘zgarganda qaysi darajada qanday pedagogik yoki tashkiliy choralar ko‘rilishi oldindan reglamentlashtirilishi lozim. Bu yondashuv boshqaruvni subyektiv taassurotlardan holi qilib, dalillarga tayangan boshqaruvga yaqinlashtiradi.

Raqamli transformatsiya sharoitida ta‘lim jarayonini to‘liq boshqarishning alohida imkoniyati ta‘lim analitikasi orqali namoyon bo‘ladi. Elektron ta‘lim muhitida to‘planadigan ma‘lumotlar o‘quv strategiyalarini, talabning qiyinchilik nuqtalarini va kurs dizaynidagi “tor joylar”ni aniqlashga yordam beradi. Biroq bu yerda metodologik ehtiyotkorlik zarur: analitika ko‘rsatkichlari bevosita pedagogik xulosa emas, u faqat signal bo‘lib, didaktik talqin va kontekstual tahlilni talab qiladi. Shuningdek, ma‘lumotlar sifati, talaba roziligi, maxfiylik va axborot xavfsizligi kabi talablar ta‘lim boshqaruvining ajralmas qismi bo‘lib qoladi. Raqamli boshqaruvning maqsadi o‘qituvchini nazorat qilish emas, balki pedagogik qarorlarni mustahkamlovchi “aqli qayta aloqa” tizimini yaratishdan iborat.

Tashkiliy jihatdan, to'liq boshqaruv modeli institut darajasida rol va mas'uliyatlarning aniq taqsimlanishini talab qiladi. Odatda ta'lim jarayonida uch qatlamli boshqaruv samarali bo'ladi: strategik qatlamda ta'lim siyosati va sifat maqsadlari belgilanadi; taktik qatlamda o'quv rejalari, metodik standartlar, baholash siyosati va resurslar taqsimoti muvofiqlashtiriladi; operatsion qatlamda esa o'qitish jarayoni, joriy monitoring, talabalar bilan individual ishlash va tezkor tuzatishlar amalga oshiriladi. Bunday tuzilma “yakka shaxsga bog'liq boshqaruv” dan ko'ra barqarorroq, chunki u institut xotirasini yaratadi: tartib-taomillar, rubrikalar, topshiriqlar banki, akademik halollik protokollari va o'quv natijalari xaritasi shakllanadi. Shu bilan birga, inson omili asosiy bo'lib qoladi: pedagogik mahorat, refleksiya va hamkorlik madaniyati bo'lmasa, eng yaxshi reglament ham formalizmga aylanib qoladi. Shuning uchun boshqaruvning muhim komponenti sifatida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi, metodik seminarlar, “kollegial kuzatuv” va tahliliy sessiyalarni doimiy yo'lga qo'yish ko'zda tutiladi [3].

Ta'lim jarayonini to'liq boshqarishda xavf va cheklovlar ham mavjud. Birinchi xavf ortiqcha byurokratlashuv bo'lib, u o'qituvchi vaqtini hujjat to'ldirishga ko'proq sarflashga majbur qiladi va real didaktik ijodkorlikni susaytiradi. Bu xavfni kamaytirish uchun hujjatlashtirish minimal yetarlilik tamoyiliga asoslanishi, ma'lumotlar bir marta kiritilib ko'p marta ishlatiladigan tizimlar joriy etilishi kerak. Ikkinchi xavf indikatorlarni noto'g'ri talqin qilishdir: masalan, o'zlashtirish foizini sun'iy oshirish sifati oshdi degani emas, aksincha baholash talablari pasaygan bo'lishi mumkin. Shu sababli indikatorlar triangulyatsiyasi, ya'ni bir xulosani bir nechta mustaqil manbalar orqali tekshirish zarur. Uchinchi xavf tenglik va inklyuzivlik masalalarida yuzaga keladi: talabalarning boshlang'ich tayyorgarligi turlicha bo'lgani uchun bir xil baholash sharoiti doimo adolatli natija bermasligi mumkin; demak, akademik standartlar saqlangan holda qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, maslahat, qo'shimcha modul va individual o'quv yo'nalishlari ko'zda tutilishi lozim [4]. Bu yondashuv “talabni pasaytirish” emas, balki natijaga erishish uchun yo'lni moslashtirishdir.

Ushbu tezis doirasida taklif etilayotgan integrallashgan boshqaruv modeli besh funksional blokdan tarkib topadi: maqsadlarni aniqlash va normativlashtirish; jarayonlarni loyihalash va resurslash; baholash tizimini natijalar bilan uyg'unlashtirish; monitoring va ta'lim analitikasini yo'lga qo'yish; tuzatish va takomillashtirish siklini institutsionallashtirish. Modelning ilmiy yangiligi shundaki, u boshqaruvni faqat ma'muriy nazorat sifatida emas, balki didaktik dizayn, baholash muhandisligi va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar birligida ko'radi; bunda har bir blok uchun mas'ul rollar, indikatorlar va qayta aloqa kanallari o'zaro bog'lanadi. Amaliy ahamiyati esa ta'lim sifatini oshirishni “kampaniya” emas, balki doimiy boshqariladigan jarayon sifatida yo'lga qo'yish imkonini berishidir. Mazkur yondashuv oliy ta'lim muassasalarida sifat kafolati tizimini kuchaytirish, o'quv natijalarini shaffof qilish va talabalar yutuqlarini barqaror oshirishga xizmat qiladi [5].

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ta'lim jarayonini to'liq boshqarish bir vaqtning o'zida metodologik aniqlik, tashkiliy intizom va pedagogik refleksiyani talab qiladigan murakkab tizimdir. Uning markazida o'quv natijalarini aniq belgilash, baholashni shu natijalar bilan konstruktiv uyg'unlashtirish, jarayon va natija indikatorlari asosida monitoring olib borish hamda olingan dalillarni o'qitish dizayniga tez va asosli qaytarish turadi. Taklif etilgan integrallashgan model ta'lim sifatini oshirishni resurslar, jarayonlar va natijalar birligida boshqarishga imkon beradi, formal hisobotchilikdan ko'ra real o'quv yutuqlarini ko'paytirishga yo'naltiriladi va institut darajasida barqaror takomillashtirish madaniyatini shakllantiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Deming W. E. Out of the Crisis. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 1986. 507 p.
2. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. Maidenhead: Open University Press, 2011. 389 p.
3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва: Высшая школа, 1990. 119 с.
4. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978. 159 p.
5. Abdullaeva M. R. Ta'lim sifati menejmenti: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan, 2020. 208 b.
6. Karimov U. U. Oliy ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asoslari. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti, 2019. 176 b.